

Дэлхийн хоёрдугаар дайн

Дэлхийн хоёрдугаар дайн,^[1] нь 1939 - 1945 үргэлжилсэн энэхүү дайн нь дэлхий дахины томоохон зөрчил байсан бөгөөд хүн төрөлхтний түүхэн дэх хамгийн аймшигт дайн байсан билээ^[2]. Төд удалгүй дэлхийн агуу хүчнүүдийг хуримтлуулсан энэ дайнд улс оронууд 2 хэсэгт хуваагдсан нь Холбоотнууд болон Тэнхлэгийнхэн байлаа. Энэхүү дайнд 61 улс орон, дэлхийн хүн амын 80% шахам оролцож, 110 сая гаруй хүн цэргийн албанд татагджээ. Нийт 60-аас илүү сая хүн амь үрэгдсэний ихэнхи нь энгийн иргэд байсан ба нийт хүн амын 2.5% нь байжээ^[3]. Энэ дайн нь 1939 оны 9-р сарын 1-нд Герман улс Польш руу довтолсноор эхэлсэн юм. Герман улсын дайн зарласаныг илтгэх дараагийн үйлдэл нь Франц болон Их Британи, түүний холбоотон улсууд руу довтолсон явдал байв. Энэ бүхний шалтгаан нь Европд агуу том улс байгуулах байсан ба 1939 оны сүүлээс 1941 оны эхэн үе хүртэл хийсэн дайн тулаандаа Европийн ихэнх нутгийг эзэлж чадаад байсан юм. Хэдий тийм боловч Их Британи болон түүний холбоотон улсууд Тэнхлэгийнхэнтэй тэмцэх гол хүч болж Өмнөд Африкд хүчтэй тулаан хийсээр байв. 1941 оны 6 сард Европын Тэнхлэгийн улсууд ЗХУ руу довтолсоноор, дайнд чухал үүрэг гүйцэтгэсэн гэж хэлж болох ЗХУ-ыг татан оруулсан хэрэг байсан юм. 1941 оны 12 сард Япон улс Номхон Далайд орших АНУ болон Европийн харьяа руу дайрсанаар, хурдан хугацаанд тэр хэсгийн газар нутгийг ихээр нь эзэлж чадсан байна. Тэнхлэгийнхэн газар нутаг эзэлж урагшлах байдал нь 1942 онд, Япон улсын удаа дараа хүлээсэн далай дээрх тулаан, Европын Тэнхлэгийн улсуудын Өмнөд Африкт хүлээсэн ялагдлаас болон Сталинград дахь тулаанаас болж зогссон юм. 1943 онд Герман улсын Зүүн Европд хүлээсэн ялагдал, Холбоотнуудын Фашист Итали руу довтолсон довтолгоо болон АНУ-ын Номхон Далайд байгуулсан ялалтаас болж Тэнхлэгийн улсууд санаачлагаа алдаж, бүх фронтоо татах





Дэлхийн хоёрдугаар дайн



Дээрээсээ цагийн зүүний эргэлтээр: Холбоотны цэргүүд цөлд; Япон цэргүүд Хятадын иргэнийг амьдаар нь булж байна; Зөвлөлтийн армийн тээвэрлэгч дээрээс онгоц хөөрөх гэж байна; Зөвлөлтийн цэргүүд Берлинд байлдаж байна; Германы шумбагч онгоцууд довтолж байна.

Огноо	1939 оны 9 сарын 1 – 1945 оны 9 сарын 2
Байрлал	Европ, Номхон далай, Зүүн Өмнөд Ази, Ойрх Дорнод, Газар дундын тэнгис, Африк
Үр дагавар	Холбоотнуудын ялалт. Нэгдсэн Үндэстний байгууллага байгуулагдсан. АНУ ба ЗСБНХУ хоёр гүрэн маш хүчирхэгжсэн. Холбоотнуудын колониудын тусгаар тогтнол. Европын улсууд АНУ, ЗСБНХУ-ын холбоотнууд болж хоёр хэсэгт хуваагдаж, Хүйтэн дайны эхлэл тавигдсан. Герман хоёр хэсэгт хуваагдсан.

Байлдагч талууд

 Их Британи	 Герман
 Зөвлөлт Холбоот	 Итали
Улс	

санаачлага барьж эхэлсэн юм.1944 онд ЗХУ, Герман болон түүний холбоотон улсуудад алдсан газар нутагаа эргүүлэн авч байхад Өрнөд Холбоотнууд Франц улсыг чөлөөлж байв.Европд энэ дайн нь Берлинийг ЗХУ ын мөн Польш улсын цэргүүд эзэлж авснаар Герман улсын болзолгүй бууж өгснөөр 1945 оны 5 сарын 8-нд дууссан юм. Харин Ази-д Япон улс АНУ-ын довтолгооноор усан флотоо алдсаны дараа 1945 оны 8-р сарын 15-нд үг дуугүй бууж өгөх саналыг хүлээн зөвшөөрснөөр дайн дууссан байна.

Дайны ӨмнӨх нӨхцӨл байдал

Дэлхийн нэгдүгээр дайнд ялагдсан Германы эзэнт гүрэн Версалийн гэрээнд гарын үсэг зурсан байв^[4]. Энэ гэрээгээр Герман нь нэлээд хэмжээний газар нутгаа алдаж, ихээхэн хэмжээний төлбөр төлсөн ба дээр нь хязгаарлагдмал армитай байх үүрэг хүлээсэн байна. 1917 онд Орост гарсан хувьсгалаар Зөвлөлт Социалист Бүгд Найрамдах Холбоот Орос Улс бий болж, удалгүй Сталины удирдлагад оров. Италид, Бенито Муссолини төрийн эрхэнд гарсан ба "Шинэ Ромын эзэнт гүрнийг байгуулна" гэж тунхаглав^[5]. Хятадад Гоминдан Хятадын Коммунист намтай нэгдэн тус улсад ноёрхож байсан жижиг цэргийн эрхтнүүдтэй байлдаж байсан боловч, удалгүй хоёр холбоотон хоорондоо дайтаж эхэлжээ. 1931 оноос Японы эзэнт гүрний милитаристууд иргэний дайнд нэрвэгдсэн Хятадад хяналтаа тогтоож эхлэв^[6].



Германы явган цэргүүд, 1935

цуцлав^[12].

 Америкийн Нэгдсэн Улс	 Япон
 Тайвань	бусад
бусад	
Удирдагчид	
 Уинстонн Черчилль	 Адольф Хитлер
 Иосиф Сталин	 Бенито Муссолини
 Франклин Рузвельт	 Тоожоо Хидэки
 Чан Кайши	бусад
бусад	
Хохирол	
Цэргийн хохирол: үхсэн 14,000,000 гаруй	Цэргийн хохирол: үхсэн 8,000,000 гаруй
Энгийн иргэд: үхсэн 36,000,000 гаруй	Энгийн иргэд: үхсэн 4,000,000 гаруй
Нийт хохирол: 50,000,000 гаруй	Нийт хохирол үхсэн 12,000,000 гаруй

Адольф Хитлер тэргүүтэй Нацист нам 1933 онд Германы төрийн эрхэнд гарч Герман улсыг зэвсэглэж эхэлсэн байна^[7]. Франц, Их Британи, Итали зэрэг улсууд Германы энэхүү үйлдэлд ихээхэн түгшсэн ба 1935 онд Франц-Италийн Германы эсрэг холбоотон болох хэлэлцээр байгуулагдсан байна. Уг хэлэлцээрээр Итали нь Этиопт хяналтаа тогтоох эрхтэй болжээ^[8]. Энэ үед Герман Версалийн гэрээнээс татгалзаж байгаагаа мэдэгдэв. Германы эсрэг Их Британи, Франц, Итали хамтран Стресагийн гэрээг байгуулав. ЗХУ ба Францын хамтарсан гэрээг бас энэ үед байгуулсан байна.

Энэ үед Үндэстнүүдийн Лиг тодорхой үүрэг гүйцэтгэж чадаагүй байна^{[9][10]}. 1935 оны 6 сард Их Британи Герман хоёр усан цэргийн флотын хэмжээг харилцан тохирсон гэрээ байгуулав. 1935 оны 8 сард АНУ Европ ба Азид болж буй үйл явдалд төвийг сахих байр суурьтай байгаагаа зарлав^[11]. 10-р сард Итали Этиопийг эзлэж, мөн Герман Австрийг эзлэх санаархалд тавьсан хоригоо

1936 оны 3-р сараар Хитлер Версалийн гэрээнээс албан ёсоор гарлаа. Үүнд Европийн улсууд хориг тавьж чадсангүй^[13]. Испанид иргэний дайн эхлэхэд Герман ба Итали нь Франциско Франкогийн Испанийн националистуудыг дэмжсэн ба нөгөө талд нь Зөвлөлтүүдийн дэмжлэг бүхий Испани Бүгд Найрамдахчууд байсан байна. Хоёр талууд энэ дайнаар шинэ зэвсэг, дайны тактикаа туршжээ^[14]. 1939 оны эхээр Франкогийн тал дайнд ялж Испанийн иргэний дайн дуусав.

1939 оны 10 сард Герман, Итали хоёр "Ром-Берлинийн тэнхлэг" гэсэн холбоо байгуулав. Нэг сарын дараа Герман ба Японы хооронд ЗХУ-ын эсрэг буюу коммунизмын эсрэг хандсан "Коминтерний эсрэг гэрээ" байгуулж, жилийн дараа энэ гэрээнд Итали мөн нэгдсэн байна. Хятадад Гоминдан ба Коммунист намууд галаа зогсоон Японы эсрэг нэгдсэн фронт байгуулах боллоо^[15].

1939 оны 8-р сард Зөвлөлт, Герман хоёр Европыг хуваан авах Молотов-Риббентропын гэрээг /нууц хавсралттай/ байгуулж Баруун Польш, Литва улсыг Германы мэдэлд, Зүүн Польш, Молдав, Финланд, Эстони, Латви улсыг Зөвлөлтийн мэдэлд байхаар тохиролцжээ.

Үүнээс үүдэлтэйгээр 1939 онд Баруун Европын сонинд Хитлер, Сталин хоёрыг найз болгон дүрсэлсэн шог зураг нийтлэгджээ.^[16]

Цаг хугацаа

Энэ дайн нь 1939 оны 9 дүгээр сарын 1-нд Герман улс Польш руу довтолсоноор эхэлсэн ба 2 хоногийн дараа Франц болон Их Британи улсууд Германид дайн зарласан юм. Германы довтолгоотой зэрэгцэн Зөвлөлт тохиролцсон ёсоороо Польшийг зүүн талаас нь довтолж эзэлжээ. Польшийн "Катын" уран сайхны кинонд герман, зөвлөлтийн офицерууд тун дотно, нөхөрсөг харьцаатай байгаа тухай гаргасан байдаг. "Катын" кино 25-р суваг тв-р монгол хэлээр орчуулагдан гарчээ.

Дайны эхлэлийн өөр нэг он тоолол нь бол 1937 оны 7 дугаар сарын 7-нд эхэлсэн Хятад-японы хоёрдугаар дайны дайн билээ. Бусдаараа Их Британи түүхч А.Ж.П.Тайлорын дэвшүүлсэн санааг дагадаг бөгөөд тэр нь Зүүн Азид өрнөж байсан Хятад-японы хоёрдугаар дайн болон Европд өрнөж байсан Европ, түүний колони орнуудын хоорондох Европын Хоёрдугаар дайн нэгдсэн гэх явдал юм. Хоёр дайн 1941 онд нэгдсэнээр дэлхий дахины нэгэн томоохон зөрчил болсон бөгөөд дайн 1945 он хүртэл үргэлжилсэн билээ. Дайн дууссан хугацааг дэлхий дахинд тогтсон хугацаа байддаггүй. 1945 оны 9 сарын 2 нь буюу Японы албан ёсоор бууж өгсөн өдөр гэхээсээ илүү Номхон далайд Японыг ялсан 1945 оны 8 дугаар сарын 14-нд дайн дууссан гэж үздэг. Харин зарим Европын түүхчид 1945 оны 5 сарын 8 нд үг дуугүй бууж өгөх баримтанд Германы тал гарын үсэг зурснаар дууссан гэж үздэг байна. Хэдий тийм боловч Япон улстай найрамдалтай байх Олон улсын бичиг баримтанд 1951 он хүртэл гарын үсэг зураагүй байсан юм.

Дайны тойм

Европ дахь дайн

1939 оны 9 дүгээр сарын 1-нд, Адольф Хитлер ба Нацист намаар удирдуулсан Германчууд Дэлхийн нэгдүгээр дайнд алдсан газар нутгаа эргүүлж авах гэж ЗСБНХУ-тай байгуулсан нууц гэрээний дагуу Польш руу довтоллоо. ЗСБНХУ нь 9 сарын 17-нд энэ түрэмгийлэлд оролцож эхэлсэн юм^[17]. Үүний хариуд Их Британи, Австрали, Шинэ Зеланд, Франц



Хитлер ба Муссолини

есдүгээр сарын 3-нд Германд дайн зарласан юм^[18]. Өмнөд Африк (9 сарын 6-нд) ба Канад (9 сарын 10-нд) дээрх улсуудыг даган дайн зарлав. Герман нь Блицкриг буюу “цахилгаан дайн” гэдэг тактикийн дагуу Польшийг 5-хан долоо хоногийн дотор эзлэв. Зөвлөлтүүд мөн Польшийн тодорхой хэсгийг өөртөө нэгтгэсний дараа, Балтийн орнууд руу довтолсон байна. Өвлийн дайн буюу Финланд 4 сар тулалдсаны эцэст Москвад энхийн гэрээ байгуулав^[19]. 1940 оны дундуур ЗСБНХУ өөрийн эзэлсэн Балтын орнууддаа зөвлөлт маягийн дэглэм тогтоов^[20]. Герман 1940 онд Норвеги, Дани, Нидерланд, Бельги, Люксембург, Францыг, 1941 онд Югослав, Грекийг довтолж, түргэн хугацаанд маш олон ялалт байгуулсан юм^{[21][22]}. Эхлээд Италийн цэрэг, сүүлд нь Германий цэргүүд хойд Африкт байсан Британий цэргүүд рүү довтолжээ^[23]. 1941 оны зун гэхэд Герман нь Франц ба Баруун Европын ихэнх хэсгийг өөрийн эрх мэдэлдээ авсан байлаа. Харин Британийг

Хатанх хааны агаарын цэргийн хүчин, Хатан хааны усан цэргийн флотын эсэргүүцлийн улмаас тийм амар дийлж чадсангүй^{[24][25]}.

Хитлер нь дараа нь 1941 оны 6 сарын 22-нд “Барбарос төлөвлөгөө”-ний дагуу Финланд, Румын, Унгар, Итали улсыг хамруулан гэнэтийн өргөн дайралтаар ЗСБНХУ-ыг довтолов. Зөвлөлтийн нутаг руу маш гүнзгий нэвтрэн орж, 1941 оны сүүлч гэхэд Москвад тулав^[26]. Зөвлөлтүүд Алс Дорнодоос буюу Манжго Зөвлөлтийн хил орчимд нөөцөлсөн цэргээ татан, сөрөг давшилтанд орж Москвагийн тулалдаанд ялалт байгуулж^[27]. Сталинградын тулаан (1942–1943)-д Германы 6 дугаар армийг буулгаж аван^[28], Курскийн тулаанд Германчуудыг бут цохин, Ленинградын бүслэлтийг сэтлэж^[29] 1944 онд Минск болон Киевийн дэргэд Германы Өмнөд болон Төвийн бүлэг армийг бүслэн устгаж үнэмлэхүй ялалт байгуулав. Дараа нь Улаан Арми ухарч буй Вермахтийг Берлин хүртэл хөөн, Берлиний тулалдаанд яллаа. Яг энэ үед Хитлер газар доорх байрандаа 1945 оны 4 сарын 30-нд шинээр суусан эхнэр Эва Браунтайгаа хамт амиа хорлолоо.

Энэ үед барууны холбоотнууд хойд Африкийг 1940-өөс 1943 оны хугацаанд амжилттай хамгаалж, 1943 онд Италийн хагасыг эзлэж^[30], 1944 онд Францын Нормандын эрэгт бууж Францыг чөлөөлөв^{[31][32]}. Барууны холбоотнууд Рейн мөрнийг гатлан, Германы баруун бүлэг армийг Рейны бүс нутагт бүслэлтэд оруулж Зөвлөлтийн цэрэгтэй Германий дундуур урсах Элба мөрөн дээр уулзав.

Европ дахь дайны туршид 6 сая еврейчүүд, цыганууд, славянууд, коммунистууд, ижил хүйстнүүд, тахир дутуу зэрэг хүмүүс Нацист Германы төрөөс зохион байгуулсан хядлагад өртөж амь насаа алджээ.

Ази Номхон далай дахь дайн

1937 оны 7 сарын 7-нд Японы эзэнт гүрэн Хятад руу довтоллоо^[33]. Австрали ба АНУ нь үүний хариуд Япон руу гаргах төмрийн экспортод хориг тавив. 1940 оны 9 сарын 27-нд Герман, Италитай 3 улсын гэрээнд гарын үсэг зурав. АНУ-тай хийх хэлэлцээр бүтэмжгүй болсон учраас, Япончууд 1941 оны 7 сарын 24-нд Энэтхэг-Хятадын хойг руу довтоллоо^[34]. Энэ нь АНУ, Их Британи, Нидерланд зэрэг улсуудыг Япон руу гаргах газрын тосны экспортоо хаахад хүргэлээ.

Япон нь бараг нэгэн зэрэг Америкийн усан цэргийн төв бааз байрлаж байсан Сувдан эрэг]]^[35], Тайланд, Их Британий эзэмшил болох Хонконг, Малайз руу халдлаа^[36]. Энэхүү халдлага нь барууны цагаар 1941 оны 12 сарын 7-нд болсон юм. Үүний маргааш АНУ-ын мэдэл дэх Филиппин рүү довтолж, амархан ялалт байгуулжээ. 12 сарын 11-нд Герман ба Итали 2 гүрэн АНУ-д дайн зарлалаа. 12 сарын 15-нд Япончууд Их Британи ба Нидерландын эзэмшлийн Бруней, Индонез, Малайзид халдлаа. Япончууд Сиам дахь баазаасаа тэр хавийн холбоотнуудын эзэмшил рүү довтолж эхэлсэн байна.

Зүүн Өмнөд Азид ба Номхон Далайд Япончууд маш их амжилт олсон. Бирмийн ихэнх, Холландын эзэмшил дэх Зүүн Өмнөд Ази, Австралийн Шинэ Гвиней, Британий Соломоны арлууд Японы хүчинд ялагдлаа^[37].

Япончуудын дайралтыг Шүрэн тэнгисийн тулалдаанд зогсоож, тэдний усан цэргийн хүчинг Холбоотнууд ба Япончуудын хоорондох анхны тулаанд Шинэ Гвинейгээс буцаав. Үүнээс 1 сарын дараа Японы усан цэргийн флотыг Мидуэйн тулаанд бут цохив. Энэхүү тулалдаанд Япончууд Америкын усан онгоцны флоттой тулалдаж байх явцдаа 4 ширхэг нисэх онгоц хөөргөгч усан онгоцоо алдав (Америкчууд нэгийг алдсан). Газар дээр Япончууд Милний булангийн тулалдаанд ялагдаж, холбоотнууд Соломоны аралд цэргээ явуулах болсоны улмаас Гуадалканалын тулалдаанаас цэргүүдээ татаж авлаа. Холбоотнууд дараа нь Номхон далайг Япончуудаас чөлөөлөхийн тулд “Арлаас арал рүү үсрэх” тактик хэрэглэх болов. Дараа нь АНУ ба Австралийн хүчин төв номхон далай руу довтолж, тусгаарлахын өмнө нь Японы чухал бааз байрлаж байсан Рабаулыг тусгарлалаа. Япончууд 1944 онд Филиппины тэнгисийн тулалдаан, Лейтэгийн булангийн тулалдаан гэсэн том хэмжээний далайн тулалдаанд ялагдал амслаа. Холбоотнууд тэгээд эхлээд Мариана, дараа нь Филиппин зэрэг Японы эх нутаг хүртэлх газрууд руу довтолж^[38], В-29 зэрэг бөмбөгдөлтийн онгоцыг хөөргөх боломжтой баазуудыг байгуулж эхлэв. 1945 онд Иво Жима, Окинава зэрэг чухал газрууд руу довтлов^[39]. Энэ хугацаанд холбоотнуудын шумбагч онгоцнууд бага багаар Япон руух түүхий эд, газрын тосны хангамжийг бөглөж байв^[40].

1945 он буюу дайны сүүлийн жилд АНУ-ын агаарын цэргийн хүчин Японыг бөмбөгдөж эхлэв. 1945 оны 8 сарын 6-нд Америкчууд Хирошимад, 8 сарын 9-нд Нагасакид атомын бөмбөг дэлбэлж, 8 дугаар сарын 10-ны өдөр ЗХУ болон БНМАУ хамтран манжуур ба өвөрмонголыг чөлөөлөх ажиллагаа эхлэв, үүний эцэст 1945 оны 8 сарын 14-нд Япон улс албан ёсоор бууж өглөө^[41].

БНМАУ-ын оролцоо

Гол өгүүллэг: Халхын голын байлдаан

Гол өгүүллэг: 1945 оны чөлөөлөх дайн

Гол өгүүллэг: БНМАУ-аас ЗХУ-д үзүүлсэн тусламж

Дайны үед Монгол нь Хорлоогийн Чойбалсангийн коммунист засаглалд удирдуулж байсан бөгөөд ЗСБНХУ-тай маш нарийн холбоотой байв. Монголын арми Улаан Армитай олон удаа цуг байлдаж байсан. 1939 онд Хятадын хойд зүгт байрлаж байсан Японы цэргүүд Зүүн Монголд халдахад Монгол ба Японы хоорондох тулалдаан эхэлжээ. Үүний хариуд Зөвлөлтийн цэргийн жанжин Георгий Жуковаар удирдуулсан ЗСБНХУ ба БНМАУ-ын хамтарсан хүчин Японы эсрэг тэмцэлд Монголчууд өөрийн бүхий л бололцоогоороо оролцсоны илрэл нь энэ билээ.

Зөвлөлтийн ард түмний Аугаа их эх орны дайн эхэлсэн өдөр буюу **1941 оны зургадугаар сарын 22-нд** БНМАУ-ын Бага хурал, Сайд нарын Зөвлөлийн тэргүүлэгчид, МАХН-ын Төв Хорооны тэргүүлэгчид хамтарсан тогтоол гаргаж, Зөвлөлт Холбоот Улсыг бүрэн дэмжиж: «Зөвлөлтийн ард түмэнтэй эвдэршгүй бат найрамдалтай манай эрх чөлөөг эрхэмлэгч, тусгаар тогтносон улсын бүх ард түмэн фашистын Герман ийнхүү итгэл эвдэн халдсаныг туйлаас буруушааж, зөвлөлт, монголын ард түмний найрамдлыг бүх талаар бэхжүүлэн, БНМАУ, ЗСБНХУ-ын хооронд 1936 оны гуравдугаар сарын 12-нд байгуулсан “Харилцан туслах тухай Гэрээ”-гээр хүлээсэн үүрэгтээ үнэнч байх болно» гэдгээ илэрхийлсэн юм. 1941 оны дундуур хуралдсан МАХН (МАН)-ын Төв Хорооны бүгд хурал: “фашистын Германыг эсэргүүцсэн Зөвлөлт Холбоот Улсын эх орны шударга их дайн нь нийт хүн төрөлхтний эрх чөлөөний төлөө, БНМАУ-ын эрх чөлөө, тусгаар тогтнолын төлөө дайн юм” гэж тэмдэглэсэн байдаг. “Фашистын Германтай эрэлхэгээр тэмцэж буй ЗСБНХУ-ын ард түмэнд бүх талаар туслах нь Монгол Улсын нэг гол зорилт юм, учир нь дэлхий дахины ард түмнийг боолчлохоор заналхийлсэн Хитлеризмийг ялахгүйгээр Монгол Улс цаашид эрх чөлөөтэй, амжилттай хөгжих боломжгүй” гэж бүгд хурлын шийдвэрт онцлон тэмдэглэжээ.

МАХН-(МАН)-ын Төв Хороо, Монгол Улсын Засгийн газрын шийдвэрээр байгуулсан тусгай комисст Улаан Армид туслах ажил зохион байгуулахыг даалгажээ. ЗХУ-д туслах санд ард, иргэд мөнгө, үнэт зүйлс, хүнсний бараа хуримтлуулах ажил орон даяар өрнүүлж, дулаан хувцас цуглуулж, дайчдад илгээх бэлэг бэлтгэж байлаа. Монгол Улсын хөдөлмөрчид «Бүхнийг фронтод, бүхнийг ялалтын төлөө» уриа дэвшүүлэв. Улаанбаатар хотын аж үйлдвэрийн комбинатын ажилчин, албан хаагчид, гар урлалын артелийн хамт олон ажлын өдөртөө 10 цагаар, амралтын өдрүүдээр бас илүү цагаар ажиллаж, фронтын дайчдад зориулсан дулаан хувцас, бусад эдлэл оёж бэлтгэж байжээ. Ерөнхий сайдын орлогч С.Лувсан тэргүүтэй тусгай комисст Улаан Армид зориулан зээр, гахайн мах бэлтгэх анчдын бригадыг орон нутагт зохион байгуулахад, анчид ангийн мах бэлтгэх төлөвлөгөөг байнга давуулан биелүүлж байжээ. Монголын эмэгтэйчүүд эрчүүдтэй мөр зэрэгцэн хөдөлмөрлөж байв. Олон аймагт эмэгтэйчүүд зөвлөлтийн дайчдад зориулан олон арван мянган цамц, дулаан хүрэм, бээлий, оймс нэхэж байв. Олон хүн сайн дураараа цусаа өгч, донор болж байлаа.

1941 оны аравдугаар сард Монголын хөдөлмөрчдөөс 15 мянган өвлийн иж бүрэн хувцас, 1.8 сая гаруй төгрөгийн үнэтэй гурван мянгаад илгээмж ачсан цуваа явуулжээ. ЗСБНХУ-ын улсын банк руу 587 мянган төгрөг бэлнээр гуйвуулжээ. Энэ нь Октябрийн хувьсгалын 24 жилийн ойд зориулсан тусламжийн эхний цуваа байв. 1942 оны гуравдугаар сард Монгол Улсын Засгийн газар Улаан Армид зориулсан агт морьдыг малчин ардуудаас улсаас жич тогтоосон үнээр худалдаж авах тогтоол гаргав.

Монгол Улсын Засгийн газар танкийн цуваа байгуулахад хөрөнгө хуримтлуулах тухай шийдвэрийг Монгол Улсын Бага хурлаас 1942 оны нэгдүгээр сарын 16-нд гаргажээ. Хөрөнгө хуримтлуулах хөдөлгөөн өрнүүлсний үр дүнд Монгол Улсын Засгийн газар, Монголын ард түмний өмнөөс 1942 оны хоёрдугаар сарын 10-ны өдөр ЗХУ-ын Внешторгбанк руу 2.5 сая төгрөг, 100 мянган америк доллар, 300 кг алт гуйвуулсан нь 3 815 725 рубльтэй тэнцэх мөнгө байв. Үүгээр Дэлхийн Хоёрдугаар дайны үеийн домогт танкаар шалгарсан Т-34 гэдэг 32 танк, Т-70 гэдэг 21 танкаас бүрдсэн



Маршал Х. Чойбалсан Зөвлөлтийн танкийн багийн гишүүдэд бэлэг өгдөг

цувааг худалдан авсныг маршал Х.Чойбалсан тэргүүтэй Монголын ард түмний төлөөлөгчид **1943 оны нэгдүгээр сарын 12-нд** ЗСБНХУ-ын Москва орчмын Наро-Фоминск өртөөн дээр зөвлөлтийн Улаан Армийн 112 дугаар бригадын дайчдад гардуулан өгч, **«Хувьсгалт Монгол»** гэсэн хүндэт нэр олгосон юм.

Танк бүрийн цамхаг дээр оросоор “Хувьсгалт Монгол” гэснээс гадна бас яг хэний хөрөнгөөр тухайн танкийг бэлэглэж байгааг бичсэн байв. Тухайлбал, 32 ширхэг Т-34 танкны цамхаг дээр тус бүр: Төв, Баянхонгор, Жавхлант, Дорноговь, Өмнөговь, Дундговь, Говь-Алтай, Баян-Өлгий, Хөвсгөл, Өвөрхангай, Дорнод, Сэлэнгэ, Булган, Архангай, Завхан, Увс, Ховд, Хэнтий аймгийн ардуудаас, “Улаанбаатарын хөдөлмөрчдөөс”, “Сүхбаатар”, “Маршал Чойбалсан”, “МХЗЭ-ийн гишүүдээс”, “МАХАрмийн цэрэг, дарга нараас”, “Чойбалсангийн нэрэмжит АҮК-ын ажилтан, ажилчдаас”, “БНМАУ-ын хилчдээс”, “БНМАУ-ын журамт цэргээс”, “БНМАУ-д оршин суугаа зөвлөлтийн иргэдээс”, “БНМАУ-ын Сайд нарын Зөвлөлөөс”, “МАХН-ын Төв Хорооноос”, “БНМАУ-ын Бага хурлаас”, “Бумцэндээс (БНМАУ-ын Бага Хурлын Тэргүүлэгчдийн дарга)”, “Хатанбаатар Магсаржаваас”; 21 ширхэг Т-70 танкны цамхаг дээр тус бүр: “БНМАУ-ын ардын гэгээрлийн ажилтнуудаас”, “БНМАУ-ын нүүрсний уурхайчдаас”, “БНМАУ-ын САА-н ажилчдаас”, “БНМАУ-ын пионер, сурагчдаас”, “Монголын эмэгтэйчүүдээс”, “БНМАУ-д оршин суугаа зөвлөлтийн эмэгтэйчүүдээс”, “Монголын чекистээс”, “Ардаас”, “БНМАУ-ын үйлдвэрчний эвлэлүүдээс”, “БНМАУ-ын эмнэлгийн ажилтнуудаас”, “БНМАУ-ын сэхээтнүүдээс”, “БНМАУ-ын партизануудаас”, “БНМАУ-ын аж үйлдвэрлэлийн хоршоологчдоос”, “Монголын Хоршоодын холбооноос”, “БНМАУ-ын урлагийн ажилтнуудаас”, “БНМАУ-д оршин суугаа хятад иргэдээс” гэж бичсэн байв. Эдгээр танкнаас гадна 237 вагоноор хүргэсэн 1000 т мах, 90 т цөцгийн тос, 80 т хиам, 150 т чихэр, боов, 30000 ш богино нэхий дээл, 30000 хос эсгий гутал, 30000 ш үстэй хүрэм бэлэглэжээ.

1943 оны дөрөвдүгээр сар гэхэд Монголоос 25.3 сая гаруй төгрөгийн үнэтэй хүнсний бараа, хувцас ачсан найман цуваа илгээжээ. 1943 онд Монгол Улсын Бага хурал, Засгийн газрын шийдвэрээр **«Монгол ард»** нисэх онгоцны эскадриль худалдаж авах хөрөнгө хуримтлуулах ажил зохион байгуулав. 1943 оны долдугаар сард ЗСБНХУ-ын Сангийн ардын комиссариатын дансанд хоёр сая төгрөг гуйвуулжээ. **1943 оны есдүгээр сарын 25-нд** Смоленск мужийн Вязовая өртөөний хээрийн нисэх буудалд сөнөөгч нисэх онгоцны 322 дугаар дивизийн гвардийн хоёрдугаар хороонд 12 ширхэг цоо шинэ “Ла-5ФН” сөнөөгч онгоцноос бүрдсэн «Монгол ард» эскадрилийг хүлээлгэн өгөх ёслол болов. Монгол Улс эдгээр танкийн цуваа болон эскадрилийг дайн дуустал эд материал, хүнсээр хангаж байв.

1945 оны эхээр ЗСБНХУ руу бэлэг ачсан 127 вагоноос бүрдсэн цуваа илгээжээ. 1941-1945 онд Монгол Улсын Засгийн газар Улаан Армид туслах сангийн хэрэгцээнд хөрөнгө хуримтлуулах зорилгоор нийтдээ 80 сая төгрөгийн үнэтэй «Улсын батлан хамгаалалт» нэртэй улсын тусгай хонжворт сугалааг дөрвөн удаа гаргажээ. Хүмүүс хувийн хадгаламжаасаа тусламжийн санд мөнгөө хандивласаар байв. Монгол Улс зэвсэгт хүчнээ бэхжүүлэх нь тусламжийн өөр нэг чиглэл байв. Цэргийн тоо байнга нэмэгдэж, дайны эцэс гэхэд гурав дахин нэмэгдэж, Монгол Улс улсын төсвийнхөө зарлагын 48,5 хувийг цэрэг армидаа зарцуулж байлаа.

Дайны жилүүдэд хоёр улсын хоорондын худалдаа зогсоогүй бөгөөд Монголоос ЗХУ-д жил бүр дунджаар 140 мянга гаруй үхэр, 1 сая шахам хонь, ямаа, 170 мянган ширхэг үхрийн арьс шир, их хэмжээний гянт болд нийлүүлж, оронд нь бензин, шатахуун, гурил, цай, даавуу, хувцасавч байв. Харин Монгол Улсын Засгийн газар дайны жилүүдэд ЗСБНХУ-аас бараа импортлохоо эрс багасгаж, хөнгөн үйлдвэрийн зарим төрлийн барааг өөрсдөө үйлдвэрлэж байв.

Дайны турш ЗХУ-д үзүүлж байсан АНУ-ынлэнд-лизийн ихээхэн тусламжийн зэрэгцээ монголчуудын илгээсэн тусламжийн бараа бүтээгдэхүүн хэмжээгээрээ дутахааргүй их байсан юм. Тухайлбал, бүхий л дайны турш 120 гаруй сая хүн амтай АНУ-аас ЗХУ-д 665 мянган тонн нөөшилсөн мах, 54 мянган тн ноос нийлүүлсэн байхад, 800 мянган хүн амтай жижигхэн Монгол Улс энэ хугацаанд 500 мянган тн мах, 64 мянган тн ноос нийлүүлжээ. Дээр нь дайны турш Монголоос ЗСБНХУ-д нийлүүлсэн 500 мянга гаруй агт морь фронт дээр машинаас дутахгүй, заримдаа машин явахааргүй хүнд нөхцөлд зүтгэж ялалтыг ойртуулсан билээ. Фашистын Германыг ялахад Оросын зэс, Америкийн дарь, зөвхөн Монголын гянт болдыг нийлүүлж хийсэн хуяг нэвтлэх сумыг үйлдвэрлэж байв.

Дайны дараа

Олон улсын энх тайваныг сахиулахын тулд^[42] Холбоотнууд 1945 оны 10 сарын 24-нд Нэгдсэн Үндэстний байгууллагыг байгуулав^[43].

Дайн дуусахаас өмнө ЗХУ ба Холбоотнууд Дэлхийг шинээр таллан хувааж^[44], өөрсдийн нөлөөллийн бүсээ тогтоосон байна^[45]. Европ тив коммунист ба капиталист болон хуваагдаж, Германыг хоёр тусдаа улс болгов. Азид АНУ нь Япон ба Японы эзэшилд байсан Номхон далайн бүс нутагт хяналтаа тогтоож, ЗХУ Сахалин ба Курилын арлуудыг өөртөө нэгтгэв. Японы хараанд байсан Солонгосыг хоёр хуваалаа. Мөн АНУ толгойлсон цэргийн эвсэл болох НАТО, ЗХУ-ын толгойлсон Варшавын гэрээ байгуулагдаж, Хүйтэн дайн эхэлжээ^[46].

Хятадын эх газарт Хятадын Коммунистууд ноёрхолоо тогтоож, БНХАУ-г байгуулав. Тайваны арал дээр Гоминдан намынхан Бүгд Найрамдах Хятад Улсыг байгуулав. Грект иргэний дайн дэгдэж, коммунистууд ялагдан Хааны арми ялалт байгуулав. Эдгээр дайн дөнгөж дууссаны дараа Солонгосын хойг дээр дайн эхлэв.

Эдгээр дайнуудын дараагаар колонийн дэглэм задарч, улс орнууд тусгаар тогтнож эхлэв.

Эдийн засаг дэлхийн бүс нутгуудад харилцан адилгүй сэргэсэн байна. Баруун Германы эдийн засаг 1950 он гэхэд дайны өмнөх төвшнөөс хоёр дахин өндөр болов^[47]. Итали мөн богино хугацаанд сэргэж, тогтворжлоо^[48]. Их Британийнх дайны дараа нилээдгүй хугацаанд сэргээгүй байна^{[49][50]}. Францынх богино хугацаанд сэргэж, орчин үежжээ^[51]. ЗХУ эдийн засаг дайны дараа маш богино хугацаанд эрчимтэй нэмэгдсэн байна^[52]. Азид Японы эдийн засаг эрчимжин, 1980 он гэхэд Дэлхийн хүчирхэг эдийн засаг болон хувирсан байна^[53]. Хятад 1953 онд дайны өмнөх төвшинд хүрсэн байна^[54]. Дайны төгсгөлд АНУ нь Дэлхийн аж үйлдвэрийн нийт бүтээгдэхүүний талыг үйлдвэрлэдэг байсан ч, 1970 он гэхэд аажим энэ байдлаа алдаж эхэлжээ^[55].

Хор уршиг, нөлөө

Энэхүү дайнд 60 сая хүн үрэгдсэний 20 сая нь цэрэг, 40 сая нь энгийн иргэд байв^{[56][57][58]}. ЗХУ 27 сая орчим хүнээ алдсан нь тус дайнд үрэгдэгсдийн тал нь болжээ^[59]. Нийт хүний хохирлын 85% нь Холбоотнуудад (ихэнхи нь ЗХУ ба Хятад), 15% нь Тэнхлэгийнхэнд ноогдоно. Хорих лагерт 6 сая хүн нас барсан гэдэг нь тодорхой бус болно.^[60] 1.5 сая хүн бөмбөгдөлтөнд, Европт 7 сая, Хятадад 7.5 сая хүн бусад шалтгаанаар нас баржээ^[61].

Европ ба Азийн маш их нутаг сүйрч, сэргээн босгоход маш олон жил шаардсан ба өнөөг хүртэл үргэлжилсэн улс төр, нийгэм, эдийн засаг ба технологийн хор хөнөөл, томоохон дэвшлийг үүсгэсэн байна.

Оролцсон улсууд

Холбоотнууд

Он сар өдөр нь дайн зарласан өдөр болно.



Хорих лагерийн хоригдлууд.
Австри, 1945









-  Польш: 1939 оны 9 сарын 1
-  Австрали: 1939 оны 9 сарын 3
-  Шинэ Зеланд: 1939 оны 9 сарын 3
-  Их Британи: 1939 оны 9 сарын 3 (& Энэтхэг, Крауны колониуд)
-  Франц: 1939 оны 9 сарын 3
-  Балба: 1939 оны 9 сарын 4
-  Өмнөд Африк: 1939 оны 9 сарын 6
-  Канад: 1939 оны 9 сарын 10
-  Норвеги: 1940 оны 4 сарын 9
-  Белги: 1940 оны 5 сарын 10
-  Люксембург: 1940 оны 5 сарын 10
-  Нидерланд: 1940 оны 5 сарын 10
-  Грек: 1940 оны 10 сарын 28
-  Югославын Хаант Улс: 1941 оны 4 сарын 6
-  Зөвлөлт Социалист Бүгд Найрамдах Холбоот Орос Улс: 1941 оны 6 сарын 22
-  Танну Тува: 1941 оны 6 сарын 25
-  Панам: 1941 оны 12 сарын 7
-  Коста Рика: 1941 сарын 12 сарын 8
-  Бүгд Найрамдах Доминикан Улс: 1941 оны 12 сарын 8
-  Сальвадор: 1941 оны 12 сарын 8
-  Хаити: 1941 оны 12 сарын 8
-  Хондурас: 1941 оны 12 сарын 8
-  Никарагуа: 1941 оны 12 сарын 8
-  Америкийн Нэгдсэн Улс: 1941 оны 12 сарын 8
-  Тайвань: 1941 оны 12 сарын 9
-  Гватемал: 1941 оны 12 сарын 9
-  Куба: 1941 сарын 12 сарын 9
-  Чехословак: 1941 оны 12 сарын 16
-  Перу: 1942 оны 2 сарын 12
-  Мексик: 1942 оны 5 сарын 22
-  Бразил: 1942 оны 8 сарын 22
-  Этиоп: 1942 оны 12 сарын 14
-  Ирак: 1943 оны 1 сарын 17 (1941 онд холбоотнуудад эзлэгдсэн)
-  Боливи: 1943 оны 4 сарын 7








-  Иран: 1943 оны 9 сарын 9 (1941 онд холбоотнуудад эзлэгдсэн)
-  Итали: 1943 оны 10 сарын 13 (Хуучнаар тэнхлэгийн улс)
-  Колумби: 1943 оны 11 сарын 26
-  Либер: 1944 оны 1 сарын 27
-  Румын: 1944 оны 8 сарын 25 (Хуучнаар тэнхлэгийн улс)
-  Болгар: 1944 оны 9 сарын 8 (Хуучнаар тэнхлэгийн улс)
-  Сан Марино: 1944 оны 9 сарын 21
-  Албани: 1944 оны 10 сарын 26
-  Унгар: 1945 оны 1 сарын 20 (Хуучнаар тэнхлэгийн улс)
-  Бахавалпур: 1945 оны 2 сарын 2
-  Эквадор: 1945 оны 2 сарын 2
-  Парагвай: 1945 оны 2 сарын 7
-  Уругвай: 1945 оны 2 сарын 15
-  Венесуэл: 1945 оны 2 сарын 15
-  Турк: 1945 оны 2 сарын 23
-  Ливан: 1945 оны 2 сарын 27
-  Саудын Араб: 1945 оны 5 сарын 1
-  Финланд: 1945 оны 3 сарын 4 (Тэнхлэгийнхний талд байсан)
-  Аргентин: 1945 оны 3 сарын 27
-  Чили: 1945 оны 4 сарын 11
-  Бүгд Найрамдах Монгол Ард Улс: 1945 оны 8 сарын 10

Он сар өдөр нь Герман, Итали, Япон франц 4 улсын гэрээнд гарын үсэг зурсан огноо болно.

-  Герман: 1940 оны 9 сарын 27
-  Итали: 1940 оны 9 сарын 27
-  Япон: 1940 оны 9 сарын 27
-  Унгар: 1940 оны 11 сарын 20
-  Румын: 1940 оны 11 сарын 23
-  Словак: 1940 оны 11 сарын 24
-  Болгар: 1941 оны 3 сарын 1
-  Югослав: 1941 оны 3 сарын 25
-  Хорват: 1941 оны 4 сарын 10
-  Финланд: 1941 оны 7 сарын 7

Тэнхлэгийнхний талд байсан улсууд


-  Тайланд
-  Ирак
-  Манж-Го Улс (Японы тоглоомын улс)
-  Мэнзян (Японы тоглоомын улс)
-  Хятад (Японы тоглоомын улс)
-  Бирм (Японы тоглоомын улс)
-  Филиппин (Японы тоглоомын улс)
-  Энэтхэг (Японы тоглоомын улс)

-  Албани (Италийн тоглоомын улс)
-  Этиоп (Италийн тоглоомын улс)
-  Серби (Германы тоглоомын улс)
-  Франц /*Nichy France*/ (Туслалцаа үзүүлж байсан)
-  Дани (Туслалцаа үзүүлж байсан)
-  Испани (Туслалцаа үзүүлж байсан)
-  Португал (Туслалцаа үзүүлж байсан)

Мөн үзэх

- Вермахтын Польш руу хийсэн халдлага
- Дайн
- Дэлхийн нэгдүгээр дайн
- Дэлхийн хоёрдугаар дайны удирдагчид
- Нэгдсэн Үндэстний Байгууллага
- Үндэстнүүдийн Лиг
- Аугаа их эх орны дайн
- Зөвлөлтийн цэргийн гэмт хэрэг
- Холбоотны буюу Англи, Америкийн цэргийн гэмт хэрэг
- Герман болон түүний холбоотны цэргийн гэмт хэрэг

Цахим холбоос

 **Commons: Дэлхийн хоёрдугаар дайн** (https://commons.wikimedia.org/wiki/World_War_II?uselang=<Lang>) – Викимедиа дуу дүрсний сан

 **Commons: Дэлхийн хоёрдугаар дайн** (https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:World_War_II) – Викимедиа зураг, бичлэг, дууны сан

 **Wiktionary: Дэлхийн хоёрдугаар дайн** – Энэ үгийг тайлбар толиос харна уу

Мэдээллийн сангууд

- Yahoo — "World War II" (https://web.archive.org/web/20080312060824/http://dir.yahoo.com/Arts/Humanities/History/By_Time_Period/20th_Century/Military_History/World_War_II/)
- Directory of Online World War II Indexes & Records (<http://www.militaryindexes.com/worldwar2two/>)
- WWW-VL: History: WWII (<http://vlib.iue.it/history/mil/ww2.html>)

Ерөнхий


- World War II Database (<http://www.ww2db.com/>)
- The Second World War (<http://www.spartacus.schoolnet.co.uk/2WW.htm>)
- Deutsche Welle special section on World War II (<https://web.archive.org/web/20050507150818/http://www6.dw-world.de/en/worldwarII.php>) created by one of Germany's public broadcasters on World War II and the world 60 years after.
- Canada and WWII (<https://web.archive.org/web/20090414134838/http://www.wwii.ca/>)
- End of World War II in Germany (<http://www.historisches-centrum.de/index.php?id=427>)
- World War II Encyclopedia by the History Channel (<http://www.history.com/encyclopedia.do?articleId=226140>)

- World War II Awards and their recipients (<https://web.archive.org/web/20090623215837/http://www.ww2awards.com/>)
- World War II German Prisoner of War Collection at Gettysburg College (https://web.archive.org/web/20090703062300/http://www.gettysburg.edu/special_collections/collections/manuscripts/collections/ms056.dot)

Мэдээлэл

- U.S. National Archives Photos (<https://www.archives.gov/research/ww2/>)
- World War II Poster Collection (<https://web.archive.org/web/20080415140517/http://digital.library.unt.edu/search.tkl?type=collection&q=WWII>) hosted by the University of North Texas Libraries'
- World War II Poster Digital Collection at Gettysburg College (<https://web.archive.org/web/20090427054552/http://gettysburg.cdmhost.com/cdm4/browse.php?CISOROOT=%2Fp126301coll3>)
- Digital Collections (<http://digital.library.unt.edu/>)
- World War II Propaganda Leaflet Archive (<https://web.archive.org/web/20140326040930/http://www.psywar.org/leaflets.php>)
- World War 2 Pictures In Colour (<http://www.ww2incolor.com/gallery/>)
- Thousands of World War II Photographs & Movies (<http://www.warphotos.co.nr/>)
- World War II Zone Photo and Multi-media gallery (<http://worldwartwozone.com/photopost/>) (Blanked, requires registration)
- Multimedia map (<http://english.pobediteli.ru/>) — Presentation that covers the war from the invasion of the Soviet Union to the fall of Berlin
- Radio news from 1938 to 1945 (<http://www.otr.net/?p=news>)
- The Art of War Online Exhibition at the UK National Archive (<http://www.nationalarchives.gov.uk/theartofwar/>)

Он-лайн баримтууд

- World War II Military Situation Maps. Library of Congress (<http://memory.loc.gov/ammem/collections/maps/wwii/>)
- After Action Reports (AAR's) and other official documents about the American Divisions during the Second World War (<https://web.archive.org/web/20090429062902/http://www.american-divisions.com/>)
- Maps from the Pacific and Italian theaters (http://www.lib.utexas.edu/maps/historical/history_ww2.html)
- Officially Declassified U.S. Government Documents about World War II (<https://web.archive.org/web/20090126201539/http://www.theblackvault.com/modules.php?name=core&showPage=true&pageID=35>)
- *The Soviet History of World War II* (<https://web.archive.org/web/20090724225922/http://www.foia.cia.gov/CPE/CAESAR/caesar-25.pdf>) , 28 October 1959 — Central Intelligence Agency, Office of Current Intelligence.
- Daily German action reports (<http://chrito.users1.50megs.com/>)

Эшлэл

1. Official military histories in Commonwealth nations refer to the conflict as the Second World War, while the United States' official histories refer to the conflict as World War II. English translations of the official histories of other nations tend to resolve into English as Second World War also, for example *Zweiter Weltkrieg* in German. See C.P. Stacey *Official History of the Canadian Army in the Second World War*, for example. "Official" usage of these terms is

giving way to popular usage and the two terms are becoming interchangeable even in formal military history.

2. Hartmann, Frederick H. *The relations of nations*, pg. 312
3. Dunnigan, James. *Dirty Little Secrets of World War II: Military Information No One Told You About the Greatest, Most Terrible War in History*, William Morrow & Company, 1994. [ISBN 0-688-12235-3](#)
4. Hakim, Joy (1995). *A History of Us: War, Peace and all that Jazz*. New York: Oxford University Press. [ISBN 0-19-509514-6](#).
5. Shaw, Anthony. *World War II Day by Day*, pg. 35
6. Myers, Ramon; Peattie, Mark. *The Japanese Colonial Empire, 1895-1945*, pg. 458
7. Wouk, Herman. *The Winds of War*, pg. 72
8. Brody, J. Kenneth. *The Avoidable War: Pierre Laval and the Politics of Reality, 1935-1936*, pg. 4
9. Record, Jeffery. *Appeasement Reconsidered: Investigating the Mythology of the 1930s*, pg. 50
10. Mandelbaum, Michael. *The Fate of Nations: The Search for National Security in the Nineteenth and Twentieth Centuries*, pg. 96
11. Schmitz, David F. *Henry L. Stimson: The First Wise Man*, pg. 124
12. Kitson, Alison. *Germany 1858-1990: Hope, Terror, and Revival*, pg. 231
13. Adamthwaite, Anthony P. *The Making of the Second World War*, pg. 52
14. Graham, Helen. *The Spanish Civil War: A Very Short Introduction*, pg. 110
15. Busky, Donald F. *Communism in History and Theory: Asia, Africa, and the Americas*, pg. 10
16. [1] (<http://old.ar25.org/images/20090509030112.jpg>)
17. Zaloga, Steven J. *Poland 1939: The Birth of Blitzkrieg*, pg. 80
18. May, Ernest R. *Strange Victory: Hitler's Conquest of France*, pg. 93
19. Hanhimäki, Jussi M. *Containing Coexistence: America, Russia, and the "Finnish Solution"*, pg. 13
20. Bilinsky, Yaroslav. *Endgame in NATO's Enlargement: The Baltic States and Ukraine*, pg. 9
21. Commager, Henry Steele. *The Story of the Second World War*, pg. 30
22. Reynolds, David. *From World War to Cold War: Churchill, Roosevelt, and the International History of the 1940s*, pgs. 76, 77
23. Brown, David. *The Road to Oran: Anglo-French Naval Relations, September 1939-July 1940*, pg. xxx
24. Kelly, Nigel; Rees, Rosemary; Shuter, Jane. *Twentieth Century World*, pg. 38
25. Goldstein, Margaret J. *World War II*, pg. 35
26. Shukman, Harold. *Stalin's Generals*, pg. 113
27. Shukman, Harold. *Stalin's Generals*, pg. 113
28. Badsey, Stephen. *The Hutchinson Atlas of World War II Battle Plans: Before and After*, pgs. 235-236
29. Shukman, Harold. *Stalin's Generals*, pg. 142
30. Lamb, Richard. *War in Italy, 1943-1945: A Brutal Story*, pgs. 154-155
31. Zaloga, Steven J. *US Armored Units in the North African and Italian Campaigns 1942-45*, pg. 81
32. Badsey, Stephen. *Normandy 1944: Allied Landings and Breakout*, pg. 91
33. Twitchett, Denis; Fairbank, John K. *The Cambridge history of China*, pg. 566
34. Hill, J. R.; Ranft, Bryan. *The Oxford Illustrated History of the Royal Navy*, pg. 362
35. Thurman, M. J.; Sherman, Christine. *War Crimes: Japan's World War II Atrocities*, pg. 68

36. Hill, J. R.; Ranft, Bryan. *The Oxford Illustrated History of the Royal Navy*, pg. 362
37. Klam, Julie. *The Rise of Japan and Pearl Harbor*, pg. 27
38. Cook, Chris; Bewes, Diccon. *What Happened Where: A Guide to Places and Events in Twentieth-Century History*, pg. 305
39. Jowett, Philip S. *The Japanese Army, 1931-45*, pg. 6
40. Poirier, Michel Thomas (1999-10-20). "Results of the German and American Submarine Campaigns of World War II" (<http://www.navy.mil/navydata/cno/n87/history/wwii-campaigns.html>). U.S. Navy. Retrieved 2008-04-13.
41. Donnelly, Mark. *Britain in the Second World War*, pg. xiv
42. Yoder, Amos. *The Evolution of the United Nations System*, pg. 39
43. History of the UN (<http://www.un.org/aboutun/history.htm>)
44. Kantowicz, Edward R. *Coming Apart, Coming Together*, pg. 6
45. *A Constructed Peace: The Making of the European Settlement, 1945-1963*, pg. 33
46. Leffler, Melvyn P.; Painter, David S. *Origins of the Cold War: An International History*, pg. 318
47. Dornbusch, Rudiger; Nöling, Wilhelm P.; Layard, Richard G. *Postwar Economic Reconstruction and Lessons for the East Today*, pg. 29
48. Bull, Martin J.; Newell, James. *Italian Politics: Adjustment Under Duress*, pg. 21
49. Dornbusch, Rudiger; Nöling, Wilhelm P.; Layard, Richard G. *Postwar Economic Reconstruction and Lessons for the East Today*, pg. 117
50. Emadi-Coffin, Barbara. *Rethinking International Organization: Deregulation and Global Governance*, pg. 64
51. Harrop, Martin. *Power and Policy in Liberal Democracies*, pg. 23
52. Smith, Alan. *Russia And the World Economy: Problems of Integration*, pg. 32
53. Harrop, Martin. *Power and Policy in Liberal Democracies*, pg. 49
54. Harper, Damian. *China*, pg. 46
55. Kunkel, John. *America's Trade Policy Towards Japan: Demanding Results*, pg. 33
56. "World War II: Combatants and Casualties (1937 — 1945)" (<http://web.jjay.cuny.edu/~jobrien/reference/ob62.html>). Retrieved 2007-04-20.
57. "Source List and Detailed Death Tolls for the Twentieth Century Hemoclysm" (<http://users.ero.is.com/mwhite28/warstat1.htm#Second>). Retrieved 2007-04-20.
58. "World War II Fatalities" (<https://web.archive.org/web/20070225173846/http://secondworldwar.co.uk/casualty.html>). Archived from the original (<http://www.secondworldwar.co.uk/casualty.html>) on 2007-02-25. Retrieved 2007-04-20.
59. "Leaders mourn Soviet wartime dead" (<http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/4530565.stm>).
60. Florida Center for Instructional Technology (2005). "Victims" (<http://fcit.usf.edu/Holocaust/people/victims.htm>). *A Teacher's Guide to the Holocaust*. University of South Florida. Retrieved 2008-02-02.
61. J. M. Winter, "Demography of the War", in Dear and Foot, ed., *Oxford Companion to World War*, p 290.

"https://mn.wikipedia.org/w/index.php?title=Дэлхийн_хоёрдугаар_дайн&oldid=762790"-с авсан

■